„КОРОҒЛУ" ИЛӘ ЈЕНИ КӨРҮШ

БӨЈҮК Вәтән мүһарибәсинин ән ағыр күнләриндә мәркәзи әјаләтләрин бириндә, јаныламырамса, Совет Иттифагы Гәһрәманы ады алан газах гызы һаггында «Горгудун нәвәси» сәрләвһәли очерк охумушдум. Мәзмуну тәгрибән белә иди: дөјүшә könüllü кедән кәнч газах гызы бир дәстә дөјүшчү јолдашы илә бирликдә мүһасирәјә дүшүр. Үмидсиз вәзијјәтдә олмаларына бахмајараг, гыз јолдашларына Горгуд бабадан бир өлүмсүзлүк дастаны данышыр; онлары дөјүшә руһландырыр вә хилас едир.

Очерк мәни бир гәдәр тәәччүбләндирмишди дә. Дәдә Горгуд һара, дөјүшчү газах гызы һара?

Әлбәттә, мән Дәдә Горгудун түркдилли халгларын чохуна бәлли олдуғуну билирдим. Амма онун мүасир кәнч нәслин гәлбиндә белә дәрин из бурахдығыны, сөзүн дүзү, күман етмирдим. Бу факт көстәрирди ки, гәһрәманлыг дастанлары јалныз кечмишин мә'нәви сәрвәти дејил, һәм дә бу күн јашајыр, тә'сир көстәрир, учалдыр; әсрләрин ардындан шимшәк кими чахыб танклара, топлара үстүн кәлир.

Хејли сонралар 1968-чи илдә Б. Кәрријевин «Түркдилли халгларда «Короғлу» епик дастаны» адлы китабынын илк чүмләсини охујанда һәмин һадисә јадыма дүшдү. Мүәллиф јазыр: «Короғлу» дастанынын Орта Асија, Гафгаз, Сибир, Јахын Шәрг вә гисмән Авропа халглары арасында гејри-ади бир сүр'әтлә јајылмасы епик-гәһрәманлыг фолклору аләминдә мисилсиз бир һадисәдир».

Халгымызын һәр ики гәһрәманлыг епосунун белә кениш шөһрәт газанмасы вә бир чох јахын гоншу халглар тәрәфиндән дә севилмәси дастанларын мәзмун вә бәдии кејфијјәтчә јүксәк тә'сирә малик олдуғуну көстәрән әламәтләрдәндир.

Халгымызын гијмәтли мә'нәви сәрвәтини, дастан вә ривајәтләрини, нағыл вә lәтифәләрини, бајаты вә аталар сөзләрини бүтүн зәнкинлији, әзәмәт вә гүдрәти илә мејдана чыхармаг, дүнја мәдәнијјәт хәзинәсинә дахил етмәк, бүтүн халгларын истифадәсинә вермәк чох шәрәфли вәзифәдир.

Бу бахымдан «Короғлу»* дастанынын јени нәшри диггәтәлајиг бир һадисәдир.

Дастаны «Кәнчлик» нәшријјаты күтләви тиражла јенидән нәшр етмишдир. Китабы «чапа һазырлајан» филолокија елмләри доктору һөрмәтли алимимиз Мәммәдһүсејн Тәһмасибдир. (Нәшријјатларда «чапа һазырлајан» ифадәси чохмә'налы бир ифадәдир. Дәфәләрлә чап едилмиш һазыр әсәрләри көздән кечириб тәһвил вермәк дә, он илләрлә ахтарышлар нәтичәсиндә тапыб чәтин зәһмәтлә бәрпа етмәк дә «чапа һазырламаг» сајылыр.)

«Короғлу» кими көкләри јүз илләрә, гол-будаглары өлкәләрә-дијарлара, елләрә-дилләрә јајылмыш бир әсәри чапа һазырламаг олдугча чәтин, мәс'улијјәтли, ејни заманда шәрәфли бир зәһмәтдир. Јүзләрлә сәнәткарын нечә әсрлик зәһмәти нәтичәсиндә учалыб јүзилләрин фыртыналарындан, зәлзәләләриндән, мадди вар-дөвләтлә бәрабәр мә'нәви сәрвәтләри дә талан едән гәсбкарларын ахынларындан учулуб дағылмыш әзәмәтли бир сарајын сал дашларыны, ничә нахышларыны бир-бир ахтарыб тапмаг, бир-биринә чаламаг әзаб-әзијјәтли, ејни заманда зөвглү-ләззәтли бир ишдир.

Республикамызын ән мө'тәбәр фолклоршүнасларындан, хүсусән «Китаби-Дәдә Горгуд» вә «Короғлу» тәдгигаты саһәсиндә сәмәрәли фәалијјәти илә танынмыш алим Мәммәдһүсејн Тәһмасибин зәһмәти мәһз белә бир зәһмәтдир.

Әсәрин елми бахымындан тәһлили мүтәхәссисләрә аид бир вәзифә олдуғундан, мән сәнәт абидәләримизлә марагланан бир охучу кими дејә биләрәм ки, китаб бу вахта гәдәр әлдә олан нәшрләрин мәзмунча ән мүкәммәлидир. Ахы, јазылы әсәрләрин тәдгиг вә тәртибиндә әввәлдән мөвчуд нүсхәләрә әсасланмаг, мүгајисәләр етмәк имканы олдуғу һалда, јазыја алынмамыш, ағыздан-ағыза кәзән әсәрләри тәртиб заманы белә бир ме'јар олмур. Һәтта ән мөһкәм һафизәли бир нағылчы вә ја ашыг да ејни дастан вә ривајәти мүхтәлиф заманларда, икинчи-үчүнчү дәфә там ејни илә тәкрар едә билмәз. Бундан башга, шәхси габилијјәт, исте'дад, зөвг вә билик сәвијјәси дә бу ишдә мүһүм бир рол ојнајыр. Буна көрә јени тапылан ајры-ајры гол вә парчаларда дүзү әјридән, ујдурманы доғрудан сечиб ајырмаг, әввәлки голларла јениләр арасында там вәһдәт јаратмаг, јалныз елми ерудисија дејил, һәм дә бәдии зөвг вә габилијјәт тәләб едир. Одур ки, иши көрән адам јалныз топлајан, тапан вә ја «чапа һазырлајан» дејил, һәм дә халг дәһасы илә јарадычы зәһмәт ортағы сајылмалыдыр.

Дастанын јени нәшриндә ән мараглы мәсәлә јени тапылмыш «Мәрчан ханымын Чәнлибелә кәлмәји» голунун әввәлкиләрлә нә дәрәчәдә ујарлығы мәсәләсидир.

Мәмнунијјәтлә гејд етмәк олар ки, «Короғлу»нун јени нәшри бу чәһәтдән никаранлыг доғурмур.

Китаба дахил едилән бу јени парча мә'на вә мәзмунча, дил вә үслубча о бири голларла гајнајыб гарышыр; һадисәләр дә, иштиракчылар да бир-биринә тамамилә ујғун олуб, вәһдәт тәшкил едир.

Јени голда зиндандан Ејвазын сәси кәлир:

Дәли көнүл, чөвлан елә,
һавалан,
Чәнлибелдән һарај кәлди
јетишди!
Гәдирбилән гоч ијидләр
атланды,
Чәнлибелдән һарај кәлди
јетишди...
Короғлу өлүбдү Ејваз
гардаш,
Дәли Һәсән кәсәр,
дығырланар баш;
Дәмирчиоғлу гојмаз даш
үстүндә даш,
Чәнлибелдән һарај кәлди
јетишди...

Бу гол дастанын тамамланмасына хејли көмәк едир. Голун ән мараглы һадисәләриндән бири Ејвазын «өлүб-дирилмәси» әһвалатыдыр.

Јени гол дастаны мүәјјән дәрәчәдә тамамлајырса да, лакин мүгәддимәдә көстәрилдији кими, бунунла иши вә әсәри битмиш һесаб етмәк олмаз. Ахтарышлар давам етмәлидир вә едир.

Бу бахымдан дастанын бу вахта гәдәр мә'лум олмајан башга бир вариантынын Күрчүстанда тапылмасы мараг доғурур. Мүгәддимәдә бу барәдә, тәәссүф ки, тәхминән вә чох мүхтәсәр данышылыр.

Дастанын јени нәшринә исте'дадлы рәссам Расим Бабајевин гәдим китаблардакы миниатүрләр үслубунда чәкдији иллүстрасијалар әсәрин мәзмун вә руһуна тамамилә ујғундур. Анчаг, тәәссүф ки, иллүстрасијалар аздыр. Белә күтләви нәшрләрдә бу чәһәтдән кәрәк хәсислик едилмәјәјди.

Нәшријјат сәлигәси бахымындан да китаб јахшыдыр. Јүзилләрин јадикары олан дастанда бу күнкү охучу, хүсусән кәнчләр үчүн чәтин анлашылан, һәтта тамамилә мә'лум олмајан сөзләрә, тарихи, чоғрафи, әфсанәви адлара, бә'зи аллегорик, метафорик ифадәләрә, јери кәлдикчә, луғәт вә мүхтәсәр изаһлар верилмәли, китабын кағызынын, чилдинин кејфијјәти бөјүк әдәби абидәјә лајиг олмалы иди.

Нәтичәдә арзу едәрдик ки, јахын илләрдә әсәрин һәм мәзмун-мүндәричә, һәм дә нәшријјат сәлигәси бахымындан даһа мүкәммәл, академик нәшрини дә көрәк. Дастанын гардаш өзбәк, түркмән, газах, гоншу күрчү, ермәни вә саир халгларын дилләриндәки вариантларын Азәрбајчан дилинә тәрчүмәси вә охучулара чатдырылмасы да әлагәдар тәшкилатларын гаршысында дуран мәсәләләрдәндир.

Тарихи-әфсанәви гәһрәманлыг дастанлары әсасында мүасир сәнәт әсәри јаратмаг имканыны парлаг бир сурәтдә нүмајиш етдирмиш бөјүк бәстәкарымыз Үзејир Һачыбәјов кими, башга јарадычы сәнәткарларымызын, о чүмләдән јазычыларымызын да «Китаби-Дәдә Горгуд», «Короғлу» вә саир чаһаншүмул гәһрәманлыг епопејалары мотивләри үзрә гүдрәтли мүасир әсәрләр јаратмаларыны да арзу едирик.

М. РЗАГУЛУЗАДӘ

---

* «Короғлу» — Чапа һазырлајаны М. Һ. Тәһмасиб, «Кәнчлик», 1975.